ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (έκτο τμήμα)

της 6ης Απριλίου 2000 *

Στην υπόθεση C-226/98,

που έχει ως αντικείμενο αίτηση του Østre Landsret (Δανία) προς το Δικαστήριο, κατ' εφαρμογήν του άρθρου 177 της Συνθήκης ΕΚ (νυν άρθρου 234 ΕΚ), με την οποία ζητείται, στο πλαίσιο της διαφοράς που εκκρεμεί ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου μεταξύ

Birgitte Jørgensen

και

Foreningen af Speciallæger,
Sygesikringens Forhandlingsudvalg,

η έκδοση προδικαστικής αποφάσεως ως προς την ερμηνεία της οδηγίας 76/207/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 9ης Φεβρουαρίου 1976, περί της εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως ανδρών και γυναικών, όσον αφορά την πρόσβαση σε απασχόληση, την επαγγελματική εκπαίδευση και προώθηση και τις συνθήκες εργασίας (ΕΕ ειδ. έκδ. 05/002, σ. 70), και της οδηγίας 86/613/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 11ης Δεκεμβρίου 1986, σχετικά με την εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανδρών και

* Γλώσσα διαδικασίας: η δανική.

γυναικών που ασκούν ανεξάρτητη δραστηριότητα, συμπεριλαμβανομένης της γεωργικής, καθώς και για την προστασία της μητρότητας (ΕΕ L 359, σ. 56),

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (έκτο τμήμα),

συγκείμενο από τους J. C. Moitinho de Almeida, πρόεδρο τμήματος, τους C. Gulmann, J.-P. Puissochet (εισηγητή), G. Hirsch και τη F. Macken, δικαστές,

γενικός εισαγγελέας: A. Saggio,
γραμματέας: H. von Holstein, βοηθός γραμματέας,

λαμβάνοντας υπόψη τις γραπτές παρατηρήσεις που κατέθεσαν:

— η B. Jørgensen, εκπροσωπούμενη από τον C. Holberg, δικηγόρο Κοπεγχάγης,

— η Foreningen af Speciallæger και η Sygesikringens Forhandlingsudvalg, εκπροσωπούμενες από τον M. Norrbom, δικηγόρο Κοπεγχάγης,

— η Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, εκπροσωπούμενη από τον H. C. Støvlbæk, μέλος της Νομικής Υπηρεσίας, επικουρούμενο από τον P. Heidmann, δικηγόρο Κοπεγχάγης,

έχοντας υπόψη την έκθεση ακροατηρίου,

αφού άκουσε τις προφορικές παρατηρήσεις της B. Jørgensen, της Foreningen af Speciallæger και της Sygesikringens Forhandlingsudvalg, καθώς και της Επιτροπής, κατά τη συνεδρίαση της 21ης Οκτωβρίου 1999,

αφού άκουσε τον γενικό εισαγγελέα που ανέπτυξε τις προτάσεις του κατά τη συνεδρίαση της 13ης Ιανουαρίου 2000,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

1 Με διάταξη της 4ης Ιουνίου 1998, η οποία περιήλθε στο Δικαστήριο στις 24 Ιουνίου 1998, το Østre Landsret (περιφερειακό δικαστήριο της Ανατολικής Δανίας) υπέβαλε, δυνάμει του άρθρου 177 της Συνθήκης ΕΚ (νυν άρθρου 234 ΕΚ), τέσσερα προδικαστικά ερωτήματα ως προς την ερμηνεία της οδηγίας 76/207/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 9ης Φεβρουαρίου 1976, περί της εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως ανδρών και γυναικών, όσον αφορά την πρόσβαση σε απασχόληση, την επαγγελματική εκπαίδευση και προώθηση και τις συνθήκες εργασίας (ΕΕ ειδ. έκδ. 05/002, σ. 70), και της οδηγίας 86/613/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 11ης Δεκεμβρίου 1986, σχετικά με την εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών που

ασκούν ανεξάρτητη δραστηριότητα, συμπεριλαμβανομένης της γεωργικής, καθώς και για την προστασία της μητρότητας (ΕΕ L 359, σ. 56).

2 Τα ερωτήματα αυτά ανέκυψαν στο πλαίσιο διαφοράς μεταξύ, αφενός, της B. Jørgensen, ρευματολόγου, και, αφετέρου, της Foreningen af Speciallæger (δανικής ενώσεως των ειδικευμένων ιατρών, στο εξής: FAS) και της Sygesikringens Forhandlingsudvalg (επιτροπής διαπραγματεύσεων στον τομέα της ασφαλίσεως ασθενείας, στο εξής: SFU), σχετικά με την εφαρμογή ενός προβλεπομένου από συμβατική ρύθμιση προτύπου μετατροπής ιατρείων.

Το νομικό πλαίσιο

Η κοινοτική ρύθμιση

3 Κατά το άρθρο της 1, η οδηγία 76/207 σκοπεί στην εφαρμογή, εντός των κρατών μελών, της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως μεταξύ ανδρών και γυναικών, όσον αφορά την πρόσβαση σε απασχόληση, συμπεριλαμβανομένης και της επαγγελματικής προωθήσεως, και την επαγγελματική εκπαίδευση, καθώς και τις συνθήκες εργασίας και, υπό ορισμένους όρους, την κοινωνική ασφάλιση.

4 Κατά το άρθρο 2, παράγραφος 1, της οδηγίας 76/207:

«Κατά την έννοια των κατωτέρω διατάξεων, η αρχή της ίσης μεταχειρίσεως συνεπάγεται την απουσία κάθε διακρίσεως που βασίζεται στο φύλο είτε άμεσα είτε έμμεσα, σε συσχετισμό, ιδίως, με την οικογενειακή κατάσταση.»

5 Το άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 76/207 ορίζει τα εξής:

«Η εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως συνεπάγεται την απουσία κάθε διακρίσεως που βασίζεται στο φύλο, όσον αφορά τους όρους, συμπεριλαμβανομένων και των κριτηρίων επιλογής, προσβάσεως σε απασχολήσεις, σε θέσεις εργασίας, ανεξάρτητα από τομέα ή κλάδο δραστηριότητος, και για όλες τις βαθμίδες της επαγγελματικής ιεραρχίας.»

6 Κατά το άρθρο 5, παράγραφος 1, της οδηγίας 76/207:

«Η εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως, όσον αφορά τους όρους εργασίας, συμπεριλαμβανομένων των όρων απολύσεως, συνεπάγεται την εξασφάλιση σε άνδρες και γυναίκες των αυτών όρων, χωρίς διάκριση βασιζόμενη στο φύλο.»

7 Κατά το άρθρο της 1, η οδηγία 86/613 σκοπεί να εξασφαλίσει την από μέρους των κρατών μελών εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως ανδρών και γυναικών που ασκούν ανεξάρτητη δραστηριότητα ή συμβάλλουν στην άσκηση τέτοιας δραστηριότητας, στα θέματα που δεν καλύπτονται από την οδηγία 76/207. Κατά το άρθρο της 2, αφορά τους ανεξάρτητους επαγγελματίες, δηλαδή «κάθε πρόσωπο που ασκεί κερδοσκοπική δραστηριότητα για δικό του λογαριασμό, σύμφωνα με τους όρους που προβλέπονται στην εθνική νομοθεσία, συμπεριλαμβανομένων και των γεωργών καθώς και όσων ασκούν ελευθέριο επάγγελμα», καθώς και τους συζύγους τους που δεν είναι μισθωτοί ούτε συνέταιροι και οι οποίοι συμμετέχουν συστηματικά και σύμφωνα με τους όρους της εθνικής νομοθεσίας στη δραστηριότητά τους.

8 Το άρθρο 4 της οδηγίας 86/613 ορίζει τα ακόλουθα:

«Όσον αφορά τους ανεξάρτητους επαγγελματίες, τα κράτη μέλη λαμβάνουν τα αναγκαία μέτρα ώστε να καταργηθούν όλες οι διατάξεις που αντιβαίνουν στην αρχή της ίσης μεταχείρισης, όπως αυτή ορίζεται στην οδηγία 76/207/ΕΟΚ, και κυρίως όσον αφορά τη δημιουργία, την εγκατάσταση ή την επέκταση μιας επιχείρησης ή την έναρξη ή επέκταση κάθε άλλης μορφής δραστηριότητας ανεξάρτητου επαγγελματία, συμπεριλαμβανομένων των χρηματικών διευκολύνσεων.»

Η εθνική ρύθμιση

9 Ο δανικός νόμος 244, της 19ης Απριλίου 1989, περί ίσης μεταχειρίσεως ανδρών και γυναικών όσον αφορά την απασχόληση και την άδεια μητρότητας, όπως έχει τροποποιηθεί (στο εξής: δανικός νόμος), μετέφερε τις οδηγίες 76/207 και 86/613 στο εθνικό δίκαιο.

10 Κατά το άρθρο 5, παράγραφος 1, του δανικού νόμου:

«Η υποχρέωση ίσης μεταχειρίσεως βαρύνει επίσης όλους όσους θεσπίζουν διατάξεις ή λαμβάνουν αποφάσεις όσον αφορά την πρόσβαση στην άσκηση των ελευθέρων επαγγελμάτων. Τούτο ισχύει επίσης για τη δημιουργία, εγκατάσταση ή επέκταση επιχειρήσεως ή την έναρξη ή την επέκταση κάθε άλλης μορφής δραστηριότητας ανεξάρτητου επαγγελματία, συμπεριλαμβανομένης της χρηματοδοτήσεώς της.»

11 Στο πλαίσιο του ισχύοντος στη Δανία συστήματος υγείας, οι αμοιβές των ιατρών που έχουν συνάψει ειδικές συμβάσεις με τον δημόσιο φορέα που διαχειρίζεται το

σύστημα ασφαλίσεως ασθενείας καταβάλλονται απευθείας από τον φορέα αυτό. Ως αντιστάθμισμα, επιβάλλονται στους ασθενείς περιορισμοί όσον αφορά την επιλογή του ιατρού. Οι ασθενείς διατηρούν τη δυνατότητα επιλογής του ιατρού τους αλλά αναλαμβάνουν, στην περίπτωση αυτή, σημαντικό μέρος των δαπανών, με αποτέλεσμα η δυνατότητα αυτή να χρησιμοποιείται ελάχιστα. Στην πράξη, σχεδόν όλες οι αμοιβές των ιατρών καταβάλλονται απευθείας από το σύστημα ασφαλίσεως ασθενείας.

12 Οι ειδικευμένοι ιατροί που ασκούν τη δραστηριότητά τους σε ιδιωτικά ιατρεία διακρίνονται σε δύο κατηγορίες. Πρόκειται, αφενός, για τους ιατρούς που ασκούν την επαγγελματική τους δραστηριότητα αποκλειστικά στο ιατρείο τους (στο εξής: ειδικευμένοι ιατροί πλήρους ωραρίου) και των οποίων το ιατρείο καλείται «ιατρείο πλήρους χρόνου λειτουργίας». Αφετέρου, πρόκειται για τους ιατρούς που ασκούν ιατρική δραστηριότητα και εκτός του ιατρείου τους (στο εξής: ειδικευμένοι ιατροί μειωμένου ωραρίου) και των οποίων το ιατρείο καλείται «ιατρείο μειωμένου χρόνου λειτουργίας».

13 Την 1η Ιουνίου 1990 συνάφθηκε σύμβαση μεταξύ της FAS, εξ ονόματος των ειδικευμένων ιατρών, και της SFU, εξ ονόματος του συστήματος ασφαλίσεως ασθενείας (στο εξής: σύμβαση). Η σύμβαση αυτή σκοπεί, μεταξύ άλλων, στον περιορισμό των δημοσίων δαπανών που προορίζονται για την κάλυψη των αμοιβών για τις υπηρεσίες που παρέχουν οι ειδικευμένοι ιατροί και σε μια καλύτερη κατανομή, από οικονομικής και γεωγραφικής απόψεως, του αριθμού των ιατρών αυτών. Με αυτήν την προοπτική, θεσπίστηκαν με τη σύμβαση, αφενός, ένα «πρότυπο μη αναλογικής κλιμακώσεως», επαγόμενο την υποχρεωτική μείωση των αμοιβών στην περίπτωση των ιατρείων που πραγματοποιούν τους μεγαλύτερους κύκλους εργασιών, και, αφετέρου, ένα «πρότυπο μετατροπής», με σκοπό τον περιορισμό της ασκήσεως της δραστηριότητας των ειδικευμένων ιατρών μειωμένου ωραρίου.

14 Πράγματι, όσον αφορά το τελευταίο αυτό ζήτημα, σε πολλούς ιατρούς που, θεωρητικά, ασκούσαν τη δραστηριότητά τους κυρίως στο νοσοκομείο και με μειωμένο ωράριο σε ιδιωτικό ιατρείο προσαπτόταν ότι παραμελούσαν τα νοσοκομειακά τους καθήκοντα και ότι εργάζονταν κυρίως προκειμένου να διασφαλίσουν το επίπεδο του κύκλου εργασιών του ιατρείου τους. Ως εκ τούτου, αποφασίστηκε να θεσπιστεί ένα εναίο ανώτατο όριο εσόδων για τα ιατρεία μειωμένου χρόνου λειτουργίας, το οποίο ορίστηκε, σε συνάρτηση προς τις διάφορες ειδικότητες, σε 400 000 ή 500 000 δανικές κορώνες (DKK) ετησίως (400 000 DKK για τη ρευματολογία).

15 Επιπλέον, το πρότυπο μετατροπής διευκρινίζει τα κριτήρια που επιτρέπουν, βάσει του κύκλου εργασιών του 1989, την κατάταξη των ιατρείων σε άλλη κατηγορία, δηλαδή είτε μεταξύ των ιατρείων μειωμένου χρόνου λειτουργίας είτε μεταξύ των ιατρείων πλήρους χρόνου λειτουργίας, με σκοπό τον προσδιορισμό του νέου καθεστώτος στο οποίο υπάγονται.

16 Έτσι, σύμφωνα με το σημείο 6 του προτύπου αυτού, τα ιατρεία που θεωρούνταν προηγουμένως ιατρεία πλήρους χρόνου λειτουργίας και τα οποία πραγματοποίησαν το 1989 φόρο κύκλου εργασιών ευρισκόμενο, ανάλογα με την ειδικότητα, εντός των ορίων μεταξύ 400 000 και 500 000 DKK ή μεταξύ 500 000 και 600 000 DKK εξακολουθούν να θεωρούνται ιατρεία πλήρους χρόνου λειτουργίας, με αποτέλεσμα να μην ισχύει γι' αυτά το ετήσιο ανώτατο όριο των αμοιβών που καταβάλλονται από τον φορέα κοινωνικής ασφαλίσεως, ύψους 400 000 ή 500 000 DKK. Όμως, σε περίπτωση πωλήσεως, μετατρέπονται σε ιατρεία μειωμένου χρόνου λειτουργίας. Σύμφωνα με το ίδιο σημείο του προτύπου μετατροπής, αν το γεγονός ότι ο κύκλος εργασιών των ιατρείων αυτών ευρίσκεται εντός των προαναφερθέντων ορίων οφείλεται σε ιδιαίτερες περιστάσεις, όπως είναι η ασθένεια, λαμβάνεται υπόψη ο κύκλος εργασιών των τριών τελευταίων ετών.

Η διαφορά της κύριας δίκης

17 Η B. Jørgensen, που είναι μέλος της FAS, υπάγεται στη σύμβαση όσον αφορά την είσπραξη των αμοιβών που καταβάλλει το σύστημα ασφαλίσεως ασθενείας.

18 Δεδομένου ότι δεν ασκεί καμία ιατρική δραστηριότητα εκτός του ιατρείου της και ότι το ιατρείο της είχε το 1989 κύκλο εργασιών ύψους 424 016 DKK, η B. Jørgensen υπάγεται στο σημείο 6 του προτύπου μετατροπής. Μετά την έναρξη ισχύος της συμβάσεως, το ιατρείο της εξακολούθησε να θεωρείται ιατρείο πλήρους χρόνου λειτουργίας, οπότε διατήρησε τη δυνατότητα αυξήσεως του κύκλου εργασιών της. Αντιθέτως, κατά τον χρόνο πωλήσεως του ιατρείου της, αυτό θα μετατραπεί σε ιατρείο μειωμένου χρόνου λειτουργίας, οπότε το ποσό των καταβαλλομένων από το σύστημα ασφαλίσεως ασθενείας αμοιβών που θα μπορεί να εισπράττει ετησίως ο αγοραστής θα περιοριστεί σε 400 000 DKK.

19 Η B. Jørgensen αμφισβήτησε την ορθότητα της εφαρμογής ενός τέτοιου συστήματος, υποστηρίζοντας ότι ασκούσε ανέκαθεν τη δραστηριότητά της στο ιατρείο της με πλήρες ωράριο και ότι το μικρό μέγεθος του κύκλου εργασιών της, τον οποίο, όπως ανέφερε, ήθελε να αυξήσει, ώστε να υπερβεί, στο μέλλον, το όριο των 500 000 DKK, οφειλόταν, μεταξύ άλλων, στο γεγονός ότι, όταν τα τέκνα της ήσαν μικρής ηλικίας, είχε αναγκαστεί να αφιερώσει μέρος του χρόνου της στις οικογενειακές υποχρεώσεις της. Επιπλέον, ήγειρε το ζήτημα της αποζημιώσεως για τη ζημία που θα προέκυπτε σε περίπτωση πωλήσεως ιατρείου του οποίου ο κύκλος εργασιών, κατά τον χρόνο της μεταβιβάσεως, θα υπερέβαινε το όριο των 400 000 DKK που θεσπίζει η σύμβαση.

20 Δεδομένου ότι οι διοικητικές της ενστάσεις δεν έγιναν δεκτές και ότι η προσφυγή της ενώπιον της Speciallægesamarbejdsudvalget i Frederiksborg Amt (επιτροπής συνεργασίας των ειδικευμένων ιατρών του νομού του Frederiksborg) απορρίφθηκε, η B. Jørgensen προσέφυγε, στις 13 Αυγούστου 1991, ενώπιον του Østre Landsret, ζητώντας να υποχρεωθούν η FAS και η SFU να αναγνωρίσουν ότι το πρότυπο μετατροπής που προβλέπει η σύμβαση είναι εν όλω ή εν μέρει άκυρο και ότι η δραστηριότητα που ασκεί στο ιατρείο της πρέπει να εξομοιωθεί, σε περίπτωση μεταβιβάσεως σε τρίτον, προς δραστηριότητα πλήρους ωραρίου. Η προσφεύγουσα υποστήριξε, μεταξύ άλλων, ότι η εφαρμογή του σημείου 6 του προτύπου μετατροπής καταλήγει σε έμμεση δυσμενή διάκριση, ασυμβίβαστη προς το άρθρο 5 του νόμου. Πράγματι, κατά την άποψή της, το μέτρο αυτό πλήττει, αναλογικώς, πολύ περισσότερες γυναίκες ειδικευμένες ιατρούς απ' ό,τι άνδρες ειδικευμένους ιατρούς, καθόσον οι γυναίκες ειδικευμένες ιατροί είναι συχνότερα απ' ό,τι οι άνδρες ειδικευμένοι ιατροί εκείνες που ασχολούνται με την ανατροφή των τέκνων τους, με αποτέλεσμα να πραγματοποιούν μικρότερο κύκλο εργασιών.

21 Προς στήριξη των αντίθετων ισχυρισμών τους όσον αφορά την ύπαρξη έμμεσης δυσμενούς διακρίσεως λόγω φύλου, έκαστος των διαδίκων ζήτησε την κατάρτιση από εμπειρογνώμονα στατιστικής εκθέσεως, την οποία και προσκόμισε ενώπιον του Østre Landsret. Η έκθεση που προσκόμισε η προσφεύγουσα καταλήγει ότι το πρότυπο μετατροπής ενέχει έμμεση δυσμενή διάκριση, ενώ η έκθεση που προσκόμισαν η FAS και η SFU καταλήγει στο αντίθετο συμπέρασμα. Κατά τους δύο εμπειρογνώμονες, αυτή η διάσταση απόψεων οφείλεται αποκλειστικά στο ότι διαφωνούν όσον αφορά τα βασικά στοιχεία στα οποία έκαστος στήριξε την απάντησή του.

22 Δεδομένου ότι έκρινε ότι για την επίλυση της διαφοράς είναι αναγκαία η ερμηνεία του άρθρου 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 76/207 και του άρθρου 4 της οδηγίας

86/613, το Østre Landsret αποφάσισε να αναστείλει τη διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:

«1) Ζητείται από το Δικαστήριο των ΕΚ να διευκρινίσει πώς πρέπει να αξιολογηθεί, υπό το φως της οδηγίας 76/207/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 9ης Φεβρουαρίου 1976, και της οδηγίας 86/613/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 11ης Δεκεμβρίου 1986, μια έμμεση διάκριση λόγω φύλου στο πλαίσιο υποθέσεως που αφορά την ίση μεταχείριση.

Αν ληφθεί ως βάση ότι, κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, σε υποθέσεις που αφορούν την ίση αμοιβή, η σύγκριση πρέπει να γίνεται σημείο προς σημείο, ζητείται να διευκρινιστεί αν η σύγκριση των όρων ασκήσεως του επαγγέλματος που πρέπει να γίνει στο πλαίσιο υποθέσεως αφορώσας την ίση μεταχείριση πρέπει να γίνει υπό μορφή σφαιρικής εκτιμήσεως όλων των σχετικών στοιχείων ή σημείο προς σημείο, ακριβώς όπως στις υποθέσεις που αφορούν την ίση αμοιβή.

Κατά την απάντηση στο ερώτημα μπορεί να ληφθεί ως δεδομένο ότι το προβλεπόμενο από συμβατική ρύθμιση πρότυπο μετατροπής που αφορά η υπόθεση, αξιολογούμενο σφαιρικώς, είναι ουδέτερο από απόψεως φύλου, τόσο ως προς τα αποτελέσματά του όσο και ως προς τον σκοπό που επιδιώκει.

Περαιτέρω, μπορεί να ληφθεί ως δεδομένο ότι το προβλεπόμενο από συμβατική ρύθμιση πρότυπο μετατροπής περιέχει κανόνες οι οποίοι, θεωρούμενοι μεμονωμένως, ενέχουν διακρίσεις λόγω φύλου, καθόσον ορισμένοι κανόνες πλήττουν κυρίως τις γυναίκες ειδικευμένες ιατρούς ενώ ορισμένοι άλλοι πλήττουν κυρίως τους άνδρες ειδικευμένους ιατρούς.

2) Σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως στο πρώτο ερώτημα, ζητείται από το Δικαστήριο να αποφανθεί επί του ζητήματος κατά πόσον θεωρήσεις αναγόμε-

νες στη βεβαιότητα του προϋπολογισμού, στην αποφυγή περιττών δαπανών και στον προγραμματισμό της λειτουργίας ιατρείων μπορούν να θεωρηθούν αντικειμενικές και λυσιτελείς θεωρήσεις, ικανές να δικαιολογήσουν το ότι οι προαναφερθέντες επιμέρους κανόνες πλήττουν αναλογικώς περισσότερες γυναίκες απ' ό,τι άνδρες.

3) Μπορεί η αμοιβή την οποία θα μπορούσε να λάβει η προσφεύγουσα για τη μεταβίβαση της πελατείας της, κατά την παύση της δραστηριότητάς της λόγω συμπληρώσεως του ορίου ηλικίας, λαμβανομένης υπόψη της ηλικίας της προσφεύγουσας (που γεννήθηκε το 1939), να εξομοιωθεί προς αποταμίευση με σκοπό συνταξιοδοτήσεως μισθωτού;

4) Σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως στο τρίτο ερώτημα, ζητείται να διευκρινιστεί ποια σημασία έχει για την απάντηση στο πρώτο ερώτημα το γεγονός ότι ένα μέρος από τις δυσμενείς συνέπειες των εν λόγω κανόνων έγκειται σε μικρότερη αμοιβή για τη μεταβίβαση της πελατείας σε περίπτωση παύσεως της δραστηριότητας και, κατά συνέπεια, σε μείωση του ποσού της συντάξεως γήρατος, λαμβανομένου υπόψη ότι, στη σκέψη 27 της αποφάσεως του Δικαστηρίου C-297/93 (Grau-Hupka), έγινε δεκτό ότι τα κράτη μέλη δεν υποχρεούνται να παρέχουν ορισμένα οφέλη, όσον αφορά την ασφάλιση γήρατος, στα πρόσωπα που ασχολήθηκαν με την ανατροφή των τέκνων τους ή να χορηγούν δικαιώματα επί παροχών για τις περιόδους διακοπής της δραστηριότητάς τους λόγω ανατροφής των τέκνων τους.»

Επί του πρώτου ερωτήματος

23 Με το πρώτο ερώτημά του, το αιτούν δικαστήριο ερωτά αν, προκειμένου να διαπιστωθεί η ύπαρξη έμμεσης δυσμενούς διακρίσεως λόγω φύλου σε υπόθεση αφορώσα την ίση μεταχείριση, όπως είναι η υπόθεση της κύριας δίκης, οι οδηγίες 76/207 και 86/613 επιβάλλουν τη χωριστή αξιολόγηση καθενός από τα στοιχεία που χαρακτηρίζουν τους όρους ασκήσεως επαγγελματικής δραστηριότητας που απορρέουν από την επίδικη ρύθμιση ή μια σφαιρική εκτίμηση του συνόλου των στοιχείων αυτών.

24 Η B. Jørgensen και η Επιτροπή ισχυρίζονται ότι, κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου, η αρχή της ίσης μεταχειρίσεως πρέπει να τηρείται σε σχέση με κάθε όρο ή διάταξη που ισχύει για τους άνδρες και για τις γυναίκες. Κατά την άποψή τους, δεν είναι δυνατή η σφαιρική εκτίμηση πλειόνων διατάξεων, όταν, όπως συμβαίνει εν προκειμένω, χρησιμοποιούνται ανομοιογενή κριτήρια.

25 Αντιθέτως, η FAS και η SFU φρονούν ότι η αρχή της συγκρίσεως σημείο προς σημείο, που έχει εφαρμογή στις υποθέσεις που αφορούν την ισότητα των αμοιβών, δεν μπορεί να εφαρμοστεί στις υποθέσεις που αφορούν την ίση μεταχείριση, δεδομένου ότι οι τελευταίες αυτές υποθέσεις έχουν εντελώς διαφορετική φύση. Κατά την άποψή τους, δεδομένου ότι η επίμαχη σύμβαση και το επίμαχο πρότυπο μετατροπής συνιστούν σφαιρική λύση ενός προβλήματος διαχειρίσεως των δημοσίων δαπανών και στηρίζονται σε αντικειμενικά κριτήρια, τίποτε δεν εμποδίζει μια σφαιρική εκτίμηση των αποτελεσμάτων τους.

26 Εκ προοιμίου, επιβάλλεται η παρατήρηση ότι τα επίμαχα στη διαφορά της κύριας δίκης μέτρα αφορούν μια επαγγελματική δραστηριότητα ασκούμενη υπό όρους που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 86/613, της οποίας το άρθρο 4 παραπέμπει ρητά στην αρχή της ίσης μεταχειρίσεως, όπως ορίζεται στην οδηγία 76/207. Ορθώς, επομένως, το αιτούν δικαστήριο υπέβαλε στο Δικαστήριο ερώτημα ως προς τη συνδυασμένη ερμηνεία των δύο αυτών οδηγιών.

27 Όπως τόνισε το Δικαστήριο στις σκέψεις 34 και 35 της αποφάσεως της 17ης Μαΐου 1990, C-262/88, Barber (Συλλογή 1990, σ. I-1889), αν τα εθνικά δικαστήρια ήσαν υποχρεωμένα να εκτιμούν και να συγκρίνουν το σύνολο των ποικίλης φύσεως πλεονεκτημάτων που παρέχονται, κατά περίπτωση, στους άνδρες εργαζομένους ή στις γυναίκες εργαζόμενες, ο δικαστικός έλεγχος θα ήταν πολύ δύσκολος και θα μειωνόταν η πρακτική αποτελεσματικότητα της αρχής της ισότητας των αμοιβών. Επομένως, η πραγματική διαφάνεια, που καθιστά δυνατό τον αποτελεσματικό έλεγχο, εξασφαλίζεται μόνον αν η αρχή της ισότητας των αμοιβών εφαρμόζεται για καθένα από τα στοιχεία της αμοιβής που χορηγείται, αντιστοίχως, στους άνδρες εργαζομένους ή στις γυναίκες εργαζόμενες και όχι μόνο με σφαιρική εκτίμηση των πλεονεκτημάτων που τους παρέχονται.

28 Η ίδια διαπίστωση ισχύει, κατ' αρχήν, για όλες τις πτυχές της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως και όχι μόνο για εκείνες που αφορούν την ισότητα των αμοιβών.

29 Πράγματι, κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου, τόσο σε σχέση με τις αμοιβές ή τις παροχές κοινωνικής ασφαλίσεως όσο και σε σχέση με την πρόσβαση στην απασχόληση και τους όρους εργασίας, μια διάταξη ή μια εθνική ρύθμιση ενέχει έμμεση διάκριση σε βάρος των γυναικών εργαζομένων όταν, μολονότι έχει διατυπωθεί κατά τρόπο ουδέτερο, στην πραγματικότητα, περιάγει σε μειονεκτική θέση ένα πολύ μεγαλύτερο ποσοστό γυναικών απ' ό,τι ανδρών, εκτός εάν η διαφορετική αυτή μεταχείριση δικαιολογείται από παράγοντες αντικειμενικούς και άσχετους προς οποιαδήποτε διάκριση λόγω φύλου (βλ., μεταξύ άλλων, αποφάσεις της 13ης Ιουλίου 1989, 171/88, Rinner-Kühn, Συλλογή 1989, σ. 2743, σκέψη 12, και της 30ής Νοεμβρίου 1993, C-189/91, Kirsammer-Hack, Συλλογή 1993, σ. I-6185, σκέψη 22).

30 Έτσι, εφόσον διαπιστώνεται ότι ένα μέτρο περιάγει σε μειονεκτική θέση ένα πολύ μεγαλύτερο ποσοστό γυναικών απ' ό,τι ανδρών ή ότι έχει το αντίστροφο αποτέλεσμα, λογίζεται ότι συνιστά έμμεση δυσμενή διάκριση λόγω φύλου και ο εργοδότης ή ο λαβών το μέτρο αυτό φέρει το βάρος αποδείξεως του εναντίου.

31 Μια αρχική σφαιρική εκτίμηση του συνόλου των στοιχείων που μπορεί να περιλαμβάνει το σύστημα ή η ρύθμιση στα οποία μπορεί να εντάσσεται ένα τέτοιο μέτρο δεν θα καθιστούσε δυνατό τον αποτελεσματικό έλεγχο της εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως και θα μπορούσε να έχει ως συνέπεια την παράβαση των κανόνων περί του βάρους αποδείξεως όσον αφορά την ύπαρξη έμμεσης δυσμενούς διακρίσεως λόγω φύλου.

32 Ωστόσο, επιβάλλεται η διευκρίνιση ότι, για την εφαρμογή των κανόνων αυτών, τα διάφορα στοιχεία της ρυθμίσεως που διέπει μια επαγγελματική δραστηριότητα δεν μπορούν να λαμβάνονται υπόψη μεμονωμένα παρά μόνο στο μέτρο που μπορούν να αποχωριστούν από αυτήν και αποτελούν, αυτά καθεαυτά, ειδικά μέτρα στηριζόμενα σε κριτήρια εφαρμογής που προσιδιάζουν σ' αυτά και πλήττουν σημαντικό αριθμό προσώπων που ανήκουν σε ορισμένη κατηγορία.

33 Πράγματι, όπως διαπίστωσε το Δικαστήριο με τις σκέψεις 16 και 17 της αποφάσεως της 27ης Οκτωβρίου 1993, C-127/92, Enderby (Συλλογή 1993, σ. I-5535), μια κατάσταση αποκαλύπτει εκ πρώτης όψεως την ύπαρξη έμμεσης δυσμενούς διακρίσεως μόνον εφόσον τα στοιχεία που τη χαρακτηρίζουν είναι έγκυρα, καλύπτουν, δηλαδή, αρκετά μεγάλο αριθμό ατόμων, δεν εκφράζουν αμιγώς τυχαία ή συγκυριακά φαινόμενα και είναι, γενικότερα, σημαντικά.

34 Στην υπόθεση της κύριας δίκης, μολονότι η επίδικη διάταξη του προτύπου μετατροπής στηρίζεται σε κριτήρια εφαρμογής που διακρίνονται, ως φαίνεται, από εκείνα που χρησιμοποιούνται από τις λοιπές διατάξεις και πλήττει συγκεκριμένη κατηγορία ειδικευμένων ιατρών, καθόσον διέπει μόνον τα ιατρεία πλήρους χρόνου λειτουργίας που πραγματοποίησαν το 1989 κύκλο εργασιών ορισμένου ύψους, από τα μη αμφισβητούμενα στοιχεία που υπομνήστηκαν κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση ενώπιον του Δικαστηρίου προκύπτει ότι η διάταξη αυτή εφαρμόστηκε μόνο σε 22 ειδικευμένους ιατρούς, εκ των οποίων οι 14 ήσαν γυναίκες, από σύνολο 1 680 ειδικευμένων ιατρών, εκ των οποίων οι 302 ήσαν γυναίκες. Είναι αμφίβολο το αν τα στοιχεία αυτά μπορούν να θεωρηθούν σημαντικά.

35 Εν πάση περιπτώσει, στο αιτούν δικαστήριο εναπόκειται να κρίνει αν, ενόψει των παρασχεθέντων από το Δικαστήριο ερμηνευτικών στοιχείων, οι ιδιαίτεροι τρόποι και οι όροι εφαρμογής του επίμαχου στη διαφορά της κύριας δίκης μέτρου επιτρέπουν ή όχι να γίνει δεκτή η ύπαρξη έμμεσης δυσμενούς διακρίσεως λόγω φύλου.

36 Επομένως, στο πρώτο ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι οι οδηγίες 76/207 και 86/613 έχουν την έννοια ότι, προκειμένου να διαπιστωθεί η ύπαρξη έμμεσης δυσμενούς διακρίσεως λόγω φύλου σε υπόθεση αφορώσα την ίση μεταχείριση, όπως είναι η υπόθεση της κύριας δίκης, είναι αναγκαία η χωριστή αξιολόγηση καθενός από τα στοιχεία που χαρακτηρίζουν τους όρους ασκήσεως επαγγελματικής δραστηριότητας που απορρέουν από την επίδικη ρύθμιση, καθόσον τα στοιχεία αυτά αποτελούν, αφεαυτών, ειδικά μέτρα στηριζόμενα σε κριτήρια εφαρμογής που προσιδιάζουν σ' αυτά και πλήττουν σημαντικό αριθμό προσώπων που ανήκουν σε ορισμένη κατηγορία.

Επί του δευτέρου ερωτήματος

37 Με το δεύτερο ερώτημά του, το αιτούν δικαστήριο ερωτά αν θεωρήσεις αναγόμενες στη βεβαιότητα του προϋπολογισμού, στην αποφυγή περιττών δαπανών ή στον προγραμματισμό της δραστηριότητας των ιατρείων μπορούν να θεωρηθούν αντικειμενικές θεωρήσεις, ικανές να δικαιολογήσουν ένα μέτρο που περιάγει σε μειονεκτική θέση μεγαλύτερο αριθμό γυναικών απ' ό,τι ανδρών.

38 Η B. Jørgensen διατείνεται ότι, κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου, θεωρήσεις αναγόμενες στον προϋπολογισμό δεν μπορούν να δικαιολογήσουν δυσμενή διάκριση λόγω φύλου. Η FAS και η SFU, μολονότι θεωρούν ότι στο εθνικό δικαστήριο εναπόκειται να κρίνει αν ένα μέτρο επαγόμενο έμμεση δυσμενή διάκριση δικαιολογείται από αντικειμενικούς λόγους, υποστηρίζουν ότι η διαχείριση των δαπανών καθίσταται αναγκαία αφ' ής στιγμής οι αμοιβές για τις παροχές ιατρικών υπηρεσιών καταβάλλονται από το Δημόσιο. Η δε Επιτροπή φρονεί ότι γενικά μέτρα κοινωνικής πολιτικής, όπως αυτά των οποίων γίνεται επίκληση στην υπόθεση της κύριας δίκης, μπορούν να δικαιολογήσουν διαφορετική μεταχείριση, αλλ' ότι δεν ισχύει το ίδιο για τις αναγόμενες στον προϋπολογισμό θεωρήσεις, αυτές καθαυτές, εφόσον αποτελούν αυτοσκοπό.

39 Συναφώς, πρέπει να υπομνηστεί ότι, καίτοι θεωρήσεις αναγόμενες στον προϋπολογισμό μπορούν να αποτελούν το έρεισμα των επιλογών κοινωνικής πολιτικής ενός κράτους μέλους και να επηρεάζουν τη φύση ή την έκταση των μέτρων κοινωνικής προστασίας που επιθυμεί να θεσπίσει το κράτος αυτό, δεν συνιστούν πάντως, αυτές καθαυτές, σκοπό επιδιωκόμενο με την πολιτική αυτή και, επομένως, δεν μπορούν να δικαιολογήσουν διάκριση σε βάρος ενός από τα δύο φύλα (απόφαση της 24ης Φεβρουαρίου 1994, C-343/92, Roks κ.λπ., Συλλογή 1994, σ. I-571, σκέψη 35). Εξάλλου, το να γίνει δεκτό ότι θεωρήσεις αναγόμενες στον προϋπολογισμό μπορούν να δικαιολογήσουν διαφορά μεταχειρίσεως ανδρών και γυναικών η οποία, ελλείψει αυτών, θα συνιστούσε έμμεση δυσμενή διάκριση λόγω φύλου, συνεπάγεται ότι η εφαρμογή και το περιεχόμενο ενός τόσο θεμελιώδους κανόνα του κοινοτικού δικαίου, όπως της ισότητας ανδρών και γυναικών, μπορούν να ποικίλλουν, από πλευράς χρόνου και τόπου, ανάλογα με την κατάσταση των δημοσίων οικονομικών των κρατών μελών (προαναφερθείσα απόφαση Roks κ.λπ., σκέψη 36).

40 Ωστόσο, όπως τόνισε η Επιτροπή, λόγοι αναγόμενοι στην ανάγκη διασφαλίσεως, αφενός, της χρηστής διαχειρίσεως των δημοσίων δαπανών που προορίζονται για την κάλυψη των αμοιβών για τις υπηρεσίες ειδικευμένων ιατρών και, αφετέρου, της προσβάσεως του πληθυσμού στις υπηρεσίες αυτές είναι νόμιμοι και μπορούν να δικαιολογήσουν μέτρα κοινωνικής πολιτικής.

41 Πράγματι, κατά το παρόν στάδιο της εξελίξεως του κοινοτικού δικαίου, η κοινωνική πολιτική απόκειται στα κράτη μέλη, τα οποία διαθέτουν εύλογο περιθώριο εκτιμήσεως, όσον αφορά τη φύση των μέτρων κοινωνικής προστασίας και τους συγκεκριμένους τρόπους πραγματοποιήσεώς τους (βλ. αποφάσεις της 7ης Μαΐου 1991, C-229/89, Επιτροπή κατά Βελγίου, Συλλογή 1991, σ. I-2205, σκέψη 22, και της 19ης Νοεμβρίου 1992, C-226/91, Molenbroek, Συλλογή 1992, σ. I-5943, σκέψη 15). Εάν τα μέτρα αυτά ανταποκρίνονται σε θεμιτό σκοπό κοινωνικής πολιτικής, είναι κατάλληλα για την επίτευξη του σκοπού αυτού και αναγκαία προς τον σκοπό αυτό και εάν, επομένως, δικαιολογούνται από λόγους άσχετους προς διάκριση λόγω φύλου, δεν μπορούν να θεωρηθούν ως παραβίαση της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως (βλ. προαναφερθείσες αποφάσεις Επιτροπή κατά Βελγίου, σκέψεις 19 και 26, και Molenbroek, σκέψεις 13 και 19).

42 Επομένως, στο δεύτερο ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι θεωρήσεις αναγόμενες στον προϋπολογισμό δεν μπορούν, αφεαυτών, να δικαιολογήσουν δυσμενή διάκριση λόγω φύλου. Ωστόσο, μέτρα που σκοπούν να διασφαλίσουν, αφενός, τη χρηστή διαχείριση των δημοσίων δαπανών που προορίζονται για την κάλυψη των αμοιβών για τις υπηρεσίες ειδικευμένων ιατρών και, αφετέρου, την πρόσβαση του πληθυσμού στις υπηρεσίες αυτές μπορούν να θεωρηθούν δικαιολογημένα, εφόσον ανταποκρίνονται σε θεμιτό σκοπό κοινωνικής πολιτικής, είναι κατάλληλα για την επίτευξη του σκοπού αυτού και αναγκαία προς τον σκοπό αυτό.

Επί του τρίτου ερωτήματος

43 Με το τρίτο ερώτημά του, το αιτούν δικαστήριο ερωτά αν το τίμημα που μπορεί να λάβει ένας ιατρός για την πώληση του ιατρείου του, κατά την παύση της δραστηριότητάς του λόγω συμπληρώσεως του ορίου ηλικίας, μπορεί να εξομοιωθεί προς τη σύνταξη γήρατος μισθωτού.

44 Η B. Jørgensen και η Επιτροπή φρονούν ότι η τιμή μεταβιβάσεως ιατρείου δεν μπορεί να εξομοιωθεί προς σύνταξη γήρατος. Αντιθέτως, η FAS και η SFU φρονούν ότι το προϊόν μιας τέτοιας πωλήσεως προσομοιάζει περισσότερο με συνταξιοδοτική παροχή παρά με αμοιβή για την παροχή εργασίας, στο μέτρο που εισπράττεται κατά την παύση της επαγγελματικής δραστηριότητας.

45 Συναφώς, αρκεί η διαπίστωση ότι η πελατεία είναι ένα άυλο στοιχείο που ανήκει στο ιατρείο, οπότε η τιμή μεταβιβάσεώς της σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να εξομοιωθεί προς τις παροχές που καταβάλλονται υπό μορφή συντάξεως γήρατος. Πράγματι, η μεταβίβαση δεν συνδέεται κατ' ανάγκη με την ηλικία του μεταβιβάζοντος και μπορεί να γίνει οποτεδήποτε, ενώ η σύνταξη λαμβάνεται μόνο κατά τη συμπλήρωση ορισμένης ηλικίας και βάσει της συμπληρώσεως ορισμένου χρόνου εργασίας και ορισμένου ποσού καταβληθεισών εισφορών. Επιπλέον, η τιμή μεταβιβάσεως καταβάλλεται από τον αγοραστή του ιατρείου και όχι από τα πρόσωπα που καταβάλλουν, υπό κανονικές συνθήκες, την αμοιβή του ιατρού, ανεξαρτήτως του εάν πρόκειται για τους ασθενείς, το Δημόσιο ή το σύστημα κοινωνικής ασφαλίσεως.

46 Επομένως, στο τρίτο ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το τίμημα που μπορεί να λάβει ένας ιατρός για τη μεταβίβαση της πελατείας του, κατά την παύση της δραστηριότητάς του λόγω συμπληρώσεως του ορίου ηλικίας, δεν μπορεί να εξομοιωθεί προς τη σύνταξη γήρατος μισθωτού.

Επί του τετάρτου ερωτήματος

47 Ενόψει της απαντήσεως που δόθηκε στο τρίτο ερώτημα, παρέλκει η απάντηση του τετάρτου ερωτήματος.

Επί των δικαστικών εξόδων

48 Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκε η Επιτροπή, που κατέθεσε παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, δεν αποδίδονται. Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπίπτοντος που ανέκυψε ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων.

Για τους λόγους αυτούς,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (έκτο τμήμα),

κρίνοντας επί των ερωτημάτων που του υπέβαλε με διάταξη της 4ης Ιουνίου 1998 το Østre Landsret, αποφαίνεται:

1) Η οδηγία 76/207/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 9ης Φεβρουαρίου 1976, περί της εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως ανδρών και γυναικών, όσον αφορά την πρόσβαση σε απασχόληση, την επαγγελματική εκπαίδευση και προώθηση και τις συνθήκες εργασίας, και η οδηγία 86/613/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 11ης Δεκεμβρίου 1986, σχετικά με την εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών που ασκούν ανεξάρτητη δραστηριότητα, συμπεριλαμβανομένης της γεωργικής, καθώς και για την προστασία της μητρότητας, έχουν την έννοια ότι, προκειμένου να διαπιστωθεί η ύπαρξη έμμεσης δυσμενούς διακρίσεως λόγω φύλου σε υπόθεση αφορώσα την ίση μεταχείριση, όπως είναι η υπόθεση της κύριας δίκης, είναι αναγκαία η

χωριστή αξιολόγηση καθενός από τα στοιχεία που χαρακτηρίζουν τους όρους ασκήσεως επαγγελματικής δραστηριότητας που απορρέουν από την επίδικη ρύθμιση, καθόσον τα στοιχεία αυτά αποτελούν, αφεαυτών, ειδικά μέτρα στηριζόμενα σε κριτήρια εφαρμογής που προσιδιάζουν σ' αυτά και πλήττουν σημαντικό αριθμό προσώπων που ανήκουν σε ορισμένη κατηγορία.

2) **Θεωρήσεις αναγόμενες στον προϋπολογισμό δεν μπορούν, αφεαυτών, να δικαιολογήσουν δυσμενή διάκριση λόγω φύλου. Ωστόσο, μέτρα που σκοπούν να διασφαλίσουν, αφενός, τη χρηστή διαχείριση των δημοσίων δαπανών που προορίζονται για την κάλυψη των αμοιβών για τις υπηρεσίες ειδικευμένων ιατρών και, αφετέρου, την πρόσβαση του πληθυσμού στις υπηρεσίες αυτές μπορούν να θεωρηθούν δικαιολογημένα, εφόσον ανταποκρίνονται σε θεμιτό σκοπό κοινωνικής πολιτικής, είναι κατάλληλα για την επίτευξη του σκοπού αυτού και αναγκαία προς τον σκοπό αυτό.**

3) **Το τίμημα που μπορεί να λάβει ένας ιατρός για τη μεταβίβαση της πελατείας του, κατά την παύση της δραστηριότητάς του λόγω συμπληρώσεως του ορίου ηλικίας, δεν μπορεί να εξομοιωθεί προς τη σύνταξη γήρατος μισθωτού.**

Moitinho de Almeida Gulmann Puissochet

Hirsch Macken

Δημοσιεύθηκε σε δημόσια συνεδρίαση στο Λουξεμβούργο στις 6 Απριλίου 2000.

Ο Γραμματέας

R. Grass

Ο Πρόεδρος του έκτου τμήματος

J. C. Moitinho de Almeida